

Leonard Talmy, *Toward a Cognitive Semantics Vol. I, concept Structuring Systems; Vol. II. Typology and Process in Concept Structuring*, Cambridge Massachusetts — London, England, 2000, The MIT Press, A Bradford Book, 565 стр. и 495. стр.

Садржина двеју књига којима посвећујемо ове редове није само рекапитулација, него и дорада познатих теоријских доприноса Leonarda Talmy-ја, већ објављиваних по стручним публикацијама (посебно у периоду од 1985. па надаље), чији изузетан значај за развој когнитивних дисциплина у целини, а посебно когнитивне семантике, довољно речито потврђују (на омоту корица приложени) изводи из оцене коју су о овим двама књигама, у својству рецензената, изrekli најмеродавнији: Ronald Langacker, Barbara Tversky, Ray Jackendoff, Terry Regier, Dan I. Slobin и Gilles Fauconnier.

Прва се књига бави суштинским питањем когнитивне лингвистике: по којим то принципима језик искоришћава концептуалне датости у комуникативне сврхе? Излагање се при том усредсређује на одређене концептуалне домене, пре свега на оне који се тичу човековог поимања простора, времена, кретања и узроковања, уз дужне осврте и на когнитивну релевантност таквих фактора као што су усмеравање пажње, односно избор „стајалишта“ из којег ће ум „сагледавати“ оно што ће се потом обелоданити језиком.

Друга књига је врло складна допуна прве. Она указује, између осталог, на типолошке моделе којима бива представљена структура неког догађаја, разматра принципе значењског прожимања, осветљава функционисање когнитивног културолошког система и утврђује у чему је специфичност когнитивних оквира који одређују структуру нарације.

У овим двама књигама Talmy заокружује у завршну целину своја ранија домишљања о томе како све *сила динамика (force dynamics)* делује на конституисање појединих семантичких ситуација. Теорију

о тој сили изложио је он још у раду Talmy 1985 (који је, због изузетно повољног одзива стручне критике, 1988. године објављен и у часопису *Cognitive Science* 12: 49–100). Термином *force dynamics* аутор указује, у ствари, на релевантну улогу п р и н у д н о г, тј. на чињеницу да се најразличитији односи међу ентитетима успостављају управо под околностима н а т е р и в а њ а (схваћеног у најширем смислу). Тако се, рецимо, у ентитету *X* може јавити тенденција ка томе да ентитет *Y* буде п р и м о р а н на такво чињење, односно нечињење, а може се, с друге стране, *Y* о д у п и р а т и поменутој тенденцији; није, уосталом, искључено ни с у п р о т с т а в љ а њ е ентитета *X* таквом одупирању, као што се не искључују ни изгледи за то да *Y* п р е в а з и ђ е поменуто супротстављање ентитета *X*... (књ. I: 10). Посебно је у з р о к о в а њ е немогуће адекватно протумачити без одговарајућег вођења рачуна о фактору *force dynamics*, упозорава Talmy.

По недавно изреченој оцени Paul-а Deane-а, Talmy-јева теорија је упечатљив пример у психолошком погледу веродостојног осветљавања феномена каузације („Talmy’s theory is a striking example of a psychologically plausible theory of causation“ — Deane 1996: 56). По тој теорији, каузација се укључује у онај шири концептуални домен у који спадају и друге, њој унеколико сродне појмовне категорије: спречавање, допуштање, помагање и сл. Свима њима заједничко је о б а в е з н о имплицирање тога да ентитет *X* (Talmy га назива *антиагонистом* = *the antagonist*) успоставља однос према ентитету *Y* (Talmy на њега примењује термин *агонист* = *the agonist*) тако што, на овај или онај начин, активира *силу динамику* (п о м а г а њ е се, на пример, оличава у чињеници да *X*, својим деловањем, у одређеном смислу приморава ентитет *Y* на то да буде динамичнији, ефективнији у ономе што чини).

Разлажући на конститутивне делове комплексни појам догађања у које се *антиагонист* укључује као вршилац, а *агонист* као „трпљач“ дате радње, Talmy у непосредну визуру пажње поставља, између осталог, и ово питање: шта иницира остваривање вољног чина? У свом одговору на њега он помиње следећа три фактора, наводећи их оним редом којим они „ступају на сцену“: (1) конципирање намере да се нешто постигне, које је ту од одсудног значаја, будући да идентификује и циљ, и кораке које треба предузети да би се до циља дошло; (2) том конципирању подређени вољни импулс, који је непосредно одговоран за цео узрочно-последични след потоњих догађања; (3) одређене телесне кретње које уносе собом неопходну физичку димензију у такав след (књ. I: 271).

С друге стране, Talmy није пропустио да објасни и то како догађање које у себе укључује и „вршиоца“ и „трпљача“ радње ипак може, под одговарајућим условима, да се у потпуности оствари и без „активирања“ намере, односно вољног импулса, једном речју — да се оствари случајно (уп. *Ударила га је са Ударила га је случајно, не-ијажњом*). При том његов осврт обухвата (без исцрпности, наравно) и егземплификавање начина на који се у језицима обелодањује та разлика између (1) намерног и (2) случајног „чињења“. Имајући ту концептуалну дистинкцију у виду, Talmy је предложио (књ. I: 514–516) да се убудуће термин *agent*, тј. *вршилац*, искоришћава само онда кад је посредни ситуација типа (1), а да израз *author* (*аутор*) буде резервисан за ситуације типа (2).

У овим својим књигама Talmy је с пажњом осветлио и феномен *реификације* (енгл. *reification*; термин је изведен од латинске речи *res* 'ствар'). Ради се о менталном поступку преобраћања непредметних датости у предметне, што аутоматски добија свој одговарајући одраз на језичком плану — уп. *ијоклонийи ијажњу* као *ијоклонийи ијрсийен*, *даји сагласноси* као *даји јабуку* и сл. У том контексту излагања Talmy није пропустио да умесно упозори како у оне међујезичке разлике које би тек требало адекватно проучити спада и чињеница да се језици веома различито понашају у односу на описани феномен — неки се реификацији приклањају више, неки мање (за оне прве Talmy каже да су *object-dominant languages*, тј. да „фаворизују именице“, а за оне друге да су *action-dominant languages*, тј. да су склонили глаголским решењима; што се самог енглеског тиче, он је, по ауторовој оцени, недвосмислено „an object-dominant language“ — књ. I: 46).

Ово о чему је досад било речи срачунато је, у ствари, на то да прикаже само најважнији део релевантних запажања којима иначе обе књиге обилују. Вреди, поводом тога, и на ово скренути пажњу: њихов аутор није пропустио да нас лично, у најкраћем, обавести зашто је садржина његовог излагања у њима морала бити управо таква каква јесте: њему је, као истраживачу, одувек био главни циљ да спозна принципе по којима се организују појмовне структуре (књ. II: 17); тачно је да он себе сматра семантичарем, али уз напомену да, за њега, семантичке појаве нису у суштини друго до когнитивни феномени (па би стога он најрадије одредницу *когнитивна* у термину *когнитивна семантика* изоставио, будући да је редундантна — књ. II: 18, нап. 1); он је, иначе, ставио себи у научни задатак и ово: да испитује како се у језицима широм света један одређени когнитивни домен, при комуницирању, обелодањује — да ли на најразличитије начине, или само на неколико њих, или на један једини начин (књ. II: 21)?

Многи данас, и ван лингвистичких кругова, сматрају да Talmy-јев допринос развоју целокупне савремене науке о когницији никако није занемарљивог значаја, већ напротив. А што се лингвиста тиче, један од оних који су најзаслужнији за актуелни висок развојни степен теоријске мисли о језику — Ray Jackendoff — већ је одао Talmy-ју признање какво заслужује самим тим што је објаснио да су га на нека његова новаторска виђења ствари у одлучној мери инспирисала управо Talmy-јева теоријска постигнућа („I have been deeply influenced by Talmy's (1978, 1980, 1983, 1985 /1988/) views on space, aspectuality, lexicalization patterns, and force dynamics“ — Jackendoff 1996: 97). Већ само прелиставање појмовног регистра присутног на завршним страницама сваке од ових двеју књига увериће њиховог потенцијалног корисника у то колику је обилност нових појмова (и термина!) Talmy увео у когнитивну семантику, док ће и површан увид у (такође приложене) податке о коришћеној стручној литератури открити да Talmy-јева стручна информисаност никако није уско лингвистичка. Додуше, управо у тим приложеним обавештењима богато снабденим библиографским списковима могао би се наћи и покоји пропуст — неки баш занимљиви радови који су, средином осамдесетих, обрађивали исту тематику којој је, у овим двама књигама, Talmy посветио добар део свога излагања изостају са њих (поминућу само, тек примера ради, пажње вредан напис DeLancey 1984 који информише о неким специфичнијим семантичким дистинкцијама унутар каузативног догађања које су подложне граматицизовању у појединим неиндоевропским језицима). Но, то су, разуме се, сасвим ситни, сасвим небитни недостаци. Остаје оно главно, оно неоспорно, оно што се мора нагласити: књиге о којима је у овом приказу реч такве су да их заиста треба прочитати; з а с л у ж у ј у!

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Deane 1996: Paul D. Deane, On Jackendoff's conceptual semantics, *Cognitive Linguistics* 7, 1: 35–91.
- DeLancey 1984: Scott DeLancey, Notes on agentivity and causation, *Studies in Language*, 8: 181–214.
- Jackendoff 1996: Ray Jackendoff, Conceptual semantics and cognitive linguistics, *Cognitive Linguistics* 7, 1: 93–129.
- Talmy 1985: Leonard Talmy, Force dynamics in language and thought, *Papers from the Twenty-First Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, Chicago: 293–337.

Београд

Милка Ивић